

MÜƏSSİSƏNİN İNSAN KAPİTALINA İNVESTİSİYASININ TƏHLİLİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

NƏRMIN İSAYEVA

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye
Universiteti (ADSU), doktorant

E-mail: mustafazadanarmin@gmail.com

İqtisadiyyatda insanın rolu kəskin şəkildə artmışdır, çünki istehsal sahəsində intellektual əmək lider mövqə tutur. Bu, ilk növbədə, elmi-texniki inqilab nəticəsində cəmiyyətin təcili olaraq yüksəkixtisaslı işçi qüvvəsinə ehtiyac duyması ilə bağlıdır.

Hazırda əksər inkişaf etmiş ölkələrdə işçi qüvvəsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və idarəetmə sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması üçün proqramlar hazırlanır və həyata keçirilir. Yüksəkixtisaslı işçilər əmək bazarında sabitliyin və sosial təminatın rəhni-dir, çünki bu işçilər daha mobildir, yəni onlar tez və müstəqil şəkildə iş tapa bilirlər.

İnsan kapitalı insanın iş prosesində istifadə edilə biləcəyi fiziki bacarıqların, habelə əqli və intellektual qabiliyyətlərin məcmusudur. Buna görə də insanlar hər bir müəssisənin mühüm strateji resursudur. Bu resurs dəyərin yaradılması və rəqabət üstünlüyünün mənbəyidir. İnsan kapitalı intellektual kapitalın mühüm komponentlərindən biri kimi çıxış edir və işçilərin və müəssisə rəhbərlərinin bilik, bacarıq, yaradıcı təcrübələrini özündə cəmləşdirir, həmçinin müəssisədə inkişaf proseslərini idarə edən mexanizmdir. Bunlar həm də işçinin özünün xüsusiyyətləridir (səriştə, zəka, yaradıcılıq), onun öyrənmə qabiliyyəti və hərəkət etmək və biliyi paylaşmaq motivasiyasıdır.

İnsan kapitalı hər bir insanda mövcud olan və onun istehsal və ya istehlak məqsədləri üçün istifadə edilə biləcəyi bilik və bacarıqlar ehtiyatı kimi başa düşülür.

İnsan kapitalının formalaşması, insanın fəaliyyətinə investisiya etməklə onun məhsuldarlıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi prosesidir. Buna görə də insan kapitalına investisiyalar bir insana onun gəlirinin və əmək məhsuldarlığının artmasına təsir edən hər hansı investisiyalardır [1].

Bu gün tamamilə bütün ölkələrdə insan kapitalına investisiyanın ən vacib komponenti iş yerində təlim xərcləridir. Hər bir təlim layihəsində biliklərin böyük hissəsi müstəqil hazırlıq və öyrənmə nəticəsində əldə edilir. Bu xüsusilə tədqiqatçılar, müəllimlər, mühəndislər, kompüter mütəxəssislərinin və s. peşələrinə aiddir. Bu peşə sahibləri peşəkar ədəbiyyatı

yatı fərdi şəkildə öyrənmək və istifadə etməklə öz ixtisaslarını daim yeniləməyə və təkmilləşdirməyə məcbur olurlar.

İnsanın əsas investoru dövlətdir. Bu, təhsilə, tibbi xidmətə investisiya etmək, perspektivli gəncləri həvəsləndirmək yolu ilə həyata keçirilir. Bütün bunlar əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, yüksək mədəniyyətli cəmiyyətin formalaşmasına yönəlmiş tədbirlərdir.

Həvəsləndirici tədbirlərin köməyi ilə dövlət insan kapitalının maliyyələşdirilməsinə özəl vəsaitləri cəlb edir. Birincisi, vergilər və subsidiyalar sistemi vasitəsilə investorların gəlirlərinə təsir göstərir. İkincisi, hökumət investisiya üçün istifadə olunan resursların qiymətlərini tənzimləməklə investisiyaların qiymətlərini tənzimləyə bilir [2].

Son zamanlar ayrı-ayrı müəssisələr üçün insan kapitalının əhəmiyyəti getdikcə artmışdır. Çünki onlar öz işçilərinin peşəkar və savadlı mütəxəssis olması, eyni zamanda istehsal sahəsində cari tələbatının ödənilməsində maraqlıdırlar. Bununla belə, onların fəaliyyəti praqmatik xarakter daşıyır, çünki insana yatırılan bütün investisiya yalnız ondan gəlir əldə etmək mümkün olduğu müddətdə baş verir.

İstehsal sahəsində daimi inkişaf biliklərin yenilənməsi ilə bağlı əhəmiyyətli xərclər tələb edir. Müəssisələr işçilərinə investisiya etməklə onların əmək məhsuldarlığını artırır və özünün rəqabət qabiliyyətini gücləndirir. İşçilərə yatırılan investisiyalara daxildir:

1. İxtisas hazırlığına və təkmilləşdirməyə yatırılan vəsaitlər;
2. Sağlamlığın yaxşılaşdırılması üçün profilaktik tədbirlərə yatırılan vəsaitlər;
3. İş həyatının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yatırılan vəsaitlər.

Yuxarıda göstərilən investisiyalar məhsuldar fəaliyyət üçün münasib şərait yaradır. İnsan kapitalına investisiyaların özəlliyi ondan ibarətdir ki, fərdin bilik və təcrübəsinin artması insanlarda təcəssüm olunan kapitalın məhsuldarlığının artmasına dərhal kömək etmir. İstənilən investisiya kimi insan kapitalına ayrılan investisiya da səmərəli olmalıdır.

İnsana investisiya yatırmaq həmişə investordan müəyyən bir müddətdən sonra fayda alacağını nəzərdə tutur. İşçilər üçün bu əməkhaqqının artırılması və iş şəraitinin yaxşılaşdırılması deməkdir. İşəgötürənlər üçün isə bu əmək məhsuldarlığının və bazarda rəqabət qabiliyyətinin artmasıdır [3].

Hazırda istehsal sahəsi elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq daim modernləşdirilir, ona görə də bazarda rəqabətə davamlı olmaq üçün işçilərin bilik səviyyəsini operativ şəkildə yüksəltmək lazımdır.

İnvestisiyaların rentabelliğini qiymətləndirmək üçün onların təmin etdiyi bir sıra üstünlüklərə diqqət yetirilməlidir:

1. İşçilərin ixtisasartırmasına yatırılan investisiyalar əmək məhsuldarlığının artmasına kömək edir, yəni istehsal xərclərini azaldır və müəssisənin rəqabət qabiliyyətini artırır ki, bu da sonradan bu investisiyalara ayrılan xərcləri ödəyir.

2. Səhiyyə sektoruna investisiyalar xəstələnmə hallarını azaldır, buna görə də xəstəlik məzuniyyətində olan işçilərin sayı azalır. Həmçinin bu investisiyaların nəticəsi işçilərin ömrünün artmasına səbəb olmalıdır, çünki işləyən əhali arasında ölüm halları hələ də yüksəkdir və işçilərin ömür uzunluğu nə qədər çoxdursa, müəssisə onlardan bir o qədər çox gəlir əldə edə bilər [4].

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi də prioritet məsələlərdən biridir. Belə ki, müasir dövrdə ölkələrin ÜDM-in 90 faizə qədər kiçik və orta müəssisələr tərəfindən formalaşdırılır. Bu da həmin sahəyə xüsusi diqqət yetirilməsini zəruri edir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə dünyanın bir çox ölkələrində hələ orta məktəb səviyyəsində şagirdlərə sahibkarlıq icbari fənn kimi keçilir. Bu cür ölkələrə misal olaraq, Finlandiya, Polşa və Avstriya göstərilə bilər. Bu ölkələrin nümunələrindən istifadə edərək ölkəmizdə də sahibkarlığın orta və ya orta ixtisas təhsili müəssisələrində köüllü və ya icbari fənn kimi tədris olunması şagirdlərə hələ uşaq yaşlarından biznes təfəkkürünün aşılmasına və gələcəkdə bu sahədə ciddi inkişafa səbəb ola bilər.

Azərbaycanda insan kapitalının inkişafı dövlətin iqtisadi inkişaf siyasətinin prioritetləri arasında yer alır. 2012-ci ildə Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası təsdiq edilmişdir. Konsepsiyanın hazırlanmasında əsas məqsəd ölkədə iqtisadiyyatın tarazlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək, əhalinin sosial

rifahını yüksəltmək, cəmiyyətin bütün istiqamətlərdə tərəqqisini sürətləndirməklə inkişafın keyfiyyətə yeni modelini formalaşdırmaqdır. Konsepsiyada insan kapitalının inkişaf etdirilməsi mərkəzi mövqə tutur. Dövlət büdcəsindən elm, təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə, mədəniyyət və idman xərclərinə ayrılan vəsait 2012-ci ildə 4325,4 milyon manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin göstəricisindən 10,8 faiz artıqdır. Bütün bunlar Azərbaycanda bu istiqamətdə kifayət qədər ciddi fəaliyyət göstərildiyini bir daha sübut edir. Bunun nəticəsində Azərbaycan artıq özünə dünyada iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf edən ölkələr arasında xüsusi yer qazanmışdır. Yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsasən demək olar ki, Azərbaycanda artıq "neft kapitalının insan kapitalına çevrilməsi" istiqamətində kifayət qədər əhəmiyyətli tədbirlər görülmüşdür ki, bunun nəticələri də özünü göstərməkdədir. Lakin bu sahənin tam inkişafını təmin etmək üçün hələ bir sıra tədbirlərin görülməsinə ehtiyac var. Bu da Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçiriləcəkdir.

Azərbaycanda İnsan Kapitalı Fondunun yaradılmasının zəruriliyi ilə bağlı fikirlər son dövrlərdə çox səsləndirilmişdir. Belə bir fondun yaradılması bu sahənin kompleks olaraq inkişafına şərait yaradacaq. Lakin yarıözəl əsasda fəaliyyət göstərən Qəter Fondundan fərqli olaraq, Azərbaycanda yaradılacaq İnsan Kapitalı Fondunun tamamilə dövlət mülkiyyətində olması daha məqsədəuyğundur. Çünki bu sahənin dövlətin tam nəzarətində olması etibarlılıq baxımından həm əhalinin, həm də xarici investorların maraqlarına uyğun olacaq. Bundan başqa, fondun fəaliyyəti çərçivəsində insan kapitalı sahəsinin klasterləşdirilməsi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. İqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, təhsil və elm mərkəzlərinin də bir ərazidə cəmlənməsi bu sahələrin səmərəliliyinin artmasına səbəb olur. Azərbaycanda Təhsil şəhəri, Elm və Texnologiya Parkı misalında bu cür klasterləşdirmənin həyata keçirilməsi mümkündür. Dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində təhsil müəssisələri ətrafında universitet şəhərcikləri yaradılır və burada müxtəlif kitabxanalar, tədqiqat mərkəzləri, laboratoriyalar və s. yerləşir. Lakin Azərbaycanda bu təcrübə hələ mənimsənilməmişdir və əksər universitetlər əsasən paytaxtda yerləşən bir neçə tədris korpusundan ibarətdir.

Beləliklə, müəssisənin insan kapitalına yatırdığı investisiyalar müəssisənin inkişafında xüsusi rol oynayır və bu investisiyalara ehtiyacı və onların miq-

darını düzgün qiymətləndirilməklə müəssisə istehsal prosesini səmərəli təşkil edə və maksimum mənfəət əldə edə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Капелюшников Р.И. Трансформация человеческого капитала в российском обществе. - М.: Фонд «Либеральная миссия», 2010. - С. 24.

2. Комарова А.С. Роль человеческого капитала в производительности труда в России / А. С. Комарова // Известия ТГУ. Экономические и юридические науки. - 2013. - №5. - С. 163.

3. Горбачев В.П. Современные проблемы инвестиций в человеческий капитал / В.П. Горбачев // Власть. - 2013. - №1. - С. 55.

4. Васильева А.Н. Управление эффективностью развития человеческого капитала организации / А.Н. Васильева // Управление развитием персонала. - 2011. - №1. - С. 11.

XÜLASƏ:

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın ən aktual problemlərindən biri biliyin, bacarığın rolunun artması və iqtisadi yüksəlişin təmin edilməsində onun ən mühüm əhəmiyyətli resurslardan birinə, yəni intellektual kapitala çevrilməsidir. Məqalə cəmiyyətdə insan kapitalının əhəmiyyətinə, eləcə də müəssisənin insan kapitalına ayırdığı investisiyalara həsr edilmişdir. Xüsusilə, müəssisənin inkişaf dərəcəsini müəyyən etmək üçün investisiya mənbələri nəzərdən keçirilmiş və insan kapitalının inkişaf istiqamətləri barəsində tövsiyələr verilmişdir.

Açar sözlər: işçi qüvvəsi, mütəxəssis, insan kapitalı, müəssisənin investisiyaları, investisiya potensialı

АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ

РЕЗЮМЕ:

Одной из наиболее актуальных проблем экономики в современную эпоху является повышение роли знаний и навыков в обеспечении экономического роста и их трансформация в один из важнейших ресурсов – интеллектуальный капитал. Статья посвящена значению человеческого капитала в обществе, а также инвестициям, выделяемым предприятием в человеческий капитал. В частности, с целью определения степени

развития предприятия были рассмотрены источники инвестирования и даны рекомендации по направлениям развития человеческого капитала.

Ключевые слова: рабочая сила, специалист, человеческий капитал, инвестиции предприятия, инвестиционный потенциал

ANALYSIS OF ENTERPRISE INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL

SUMMARY:

One of the most pressing problems of the economy in the modern era is increasing the role of knowledge and skills in ensuring economic growth and their transformation into one of the most important resources - intellectual capital. The article is devoted to the importance of human capital in society, as well as the investments allocated by the enterprise in human capital. In particular, in order to determine the degree of development of the enterprise, sources of investment were considered and recommendations were given on areas of human capital development.

Keywords: work force, specialist, human capital, company investments, investment potential